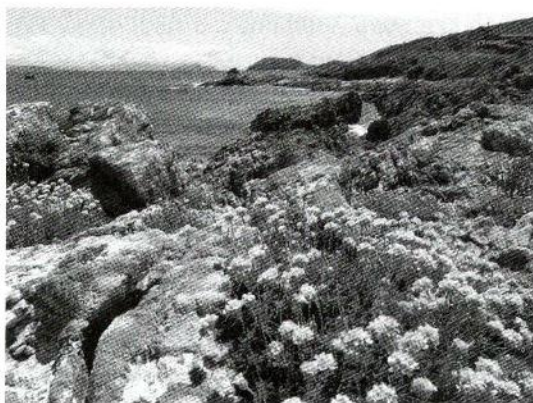

Re-pensando a paisaxe das illas

Por: Ana Vilas Paz

A paisaxe. Algo que todos sabemos o que é, pero que resulta terriblemente difícil definir con palabras. Quizais porque a paisaxe é moito máis que o territorio, porque na paisaxe conta moito a percepción do que a ve, e tamén porque as paisaxes non só se ven... Preguntémonos: todos vemos a mesma paisaxe ou unha mesma realidade territorial é percibida de forma distinta por distintas persoas? É o mesmo ver unhas pedras ao lado do mar que ver O Con das Bombas, A Pagal ou os Cons das Gavotas?

A paisaxe é, segundo o Convenio Europeo da Paisaxe, “calquera parte do territorio tal como a percibe a poboación, cuxo carácter sexa o resultado da acción e a interacción de factores naturais e humanos”. A percepción da paisaxe vese influenciada polo noso contexto social e cultural, pero tamén pola nosa forma de ser e polas nosas experiencias, sendo quizais imposible definir de forma unívoca unha paisaxe dada. Incluso paisaxes que nos quitan a respiración poden deixar completamente indiferentes a outras persoas. E iso, que ás veces nos pode asombrar, non é máis que a constatación de que para un mesmo territorio físico, pode haber tantas paisaxes como persoas o contemplan.

A paisaxe é construída social e individualmente cada vez que os nosos ollos interpretan o territorio, incluso para as paisaxes que denominamos “naturais” como as dos espazos naturais protexidos. Pero é realmente natural esta paisaxe deses lugares que protexemos como máximos expoñentes da natureza ben conservada? O noso territorio ten sido modificado polo ser humano, practicamente na totalidade da súa superficie, dende hai séculos ou milenios, a través da agricultura, da gandería, do parcelamento, da construción de terrazas, da rede de camiños... Incluso as zonas máis inaccesibles, menos favorables para a agricultura e para a instalación dos asentamentos humanos, foron empregadas ata hai ben pouco ou seguen a selo ata hoxe en día, para pastos estivais, para sacar toxo...

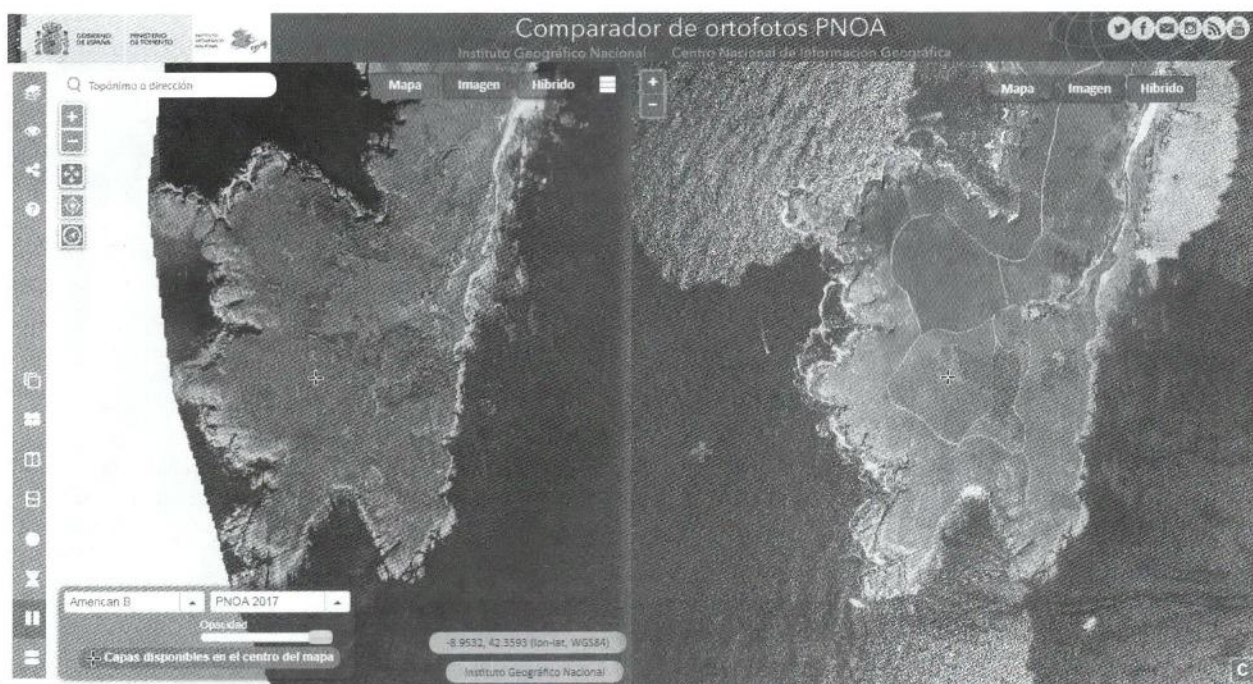
E as illas? Poderíamos agardar que a paisaxe que alí atopamos sexa unha paisaxe natural ou polo menos “pouco transformada”, xa que así o establece a lei de Parques Nacionais. Isto é en parte verdade, pero tamén é certo que as illas foron, igual que o resto do territorio do que vimos falando, lugares de paso e lugares habitados, lugares explotados, máis intensamente nalgúns casos que noutros, nunhas épocas ou outras, pero en todos os casos modificadas en certo grao.

Sabemos que as illas estiveron habitadas, pero cando imaxinamos a vida nas illas hai 100 anos, podemos imaxinar aquelas persoas que vivían alí levando a cabo as súas actividades nunha paisaxe moi similar á que vemos hoxe en día. Con máis cultivos, co gando pastando por algunhas zonas, con dornas nas praias e no mar... pero esencialmente a mesma illa que ven os nosos ollos. Ata que un día atopamos unhas imaxes da illa de hai 50 anos ou menos e temos que mirar a fotografía unha e outra vez para empezar a ter unha idea de onde foi sacada, que camiño é ese que se ve, que casas ou hórreos son os que saen na fotografía, que lugar é ese onde pastan as vacas.

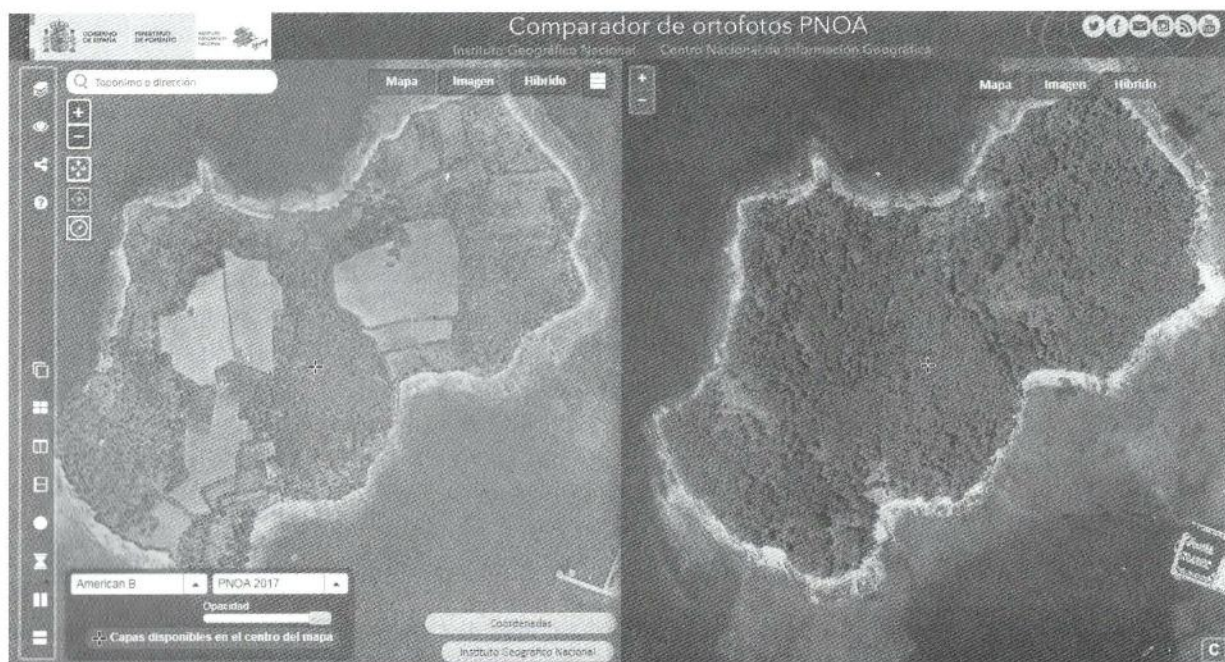
Mentres estiveron habitadas, a paisaxe das illas tería pouco que ver coa actual. A percepción que se tiña delas era radicalmente distinta, non como espazos naturais e lugares de ocio, senón como fogar dos seus habitantes e fundamentalmente como provedora de recursos. A paisaxe era ademais moi distinta en termos de territorio físico, precisamente pola profunda modificación que supoñía a ocupación e os distintos usos que se lle daban ás terras.

É fácil consultar, a través de distintas páxinas en internet, imaxes por satélite e ortofotografías que nos permiten unha primeira aproximación aos grandes cambios acontecidos nas paisaxes insulares durante as últimas décadas. Google Earth, a fototeca dixital do Centro Nacional de Información Xeográfica (<http://fototeca.cnig.es/>), ou o portal de Información Xeográfica de Galicia (<http://mapas.xunta.gal/portada>), son algunhas das opcións dispoñibles. Polo xeral as imaxes máis antigas son aquelas correspondentes aos chamados voos americanos da Serie A (1945-1946) e da Serie B (1956-1957). Existen algúns outros voos do último cuarto do século XX e da primeira década deste século, e realízanse xa con periodicidade anual a partir do 2010 a través do Plan Nacional de Ortofotografía Aérea (PNOA).

Para ver a evolución da paisaxe, existen ferramentas que nos permiten comparar imaxes de distintos momentos para un territorio dado, como é o comparador histórico do PNOA http://www.ign.es/web/comparador_pnoa/index.html. Aínda que só algunhas capas das existentes se atopan cargadas neste comparador, pódense consultar as fotografías do voo americano serie B, facer medidas, seguir o percorrido dun camiño actual co cursor e comprobar na imaxe antiga se xa existía ese camiño... sendo sen dúbida unha ferramenta útil para reflexionar sobre as modificacións da paisaxe. A continuación inclúense imaxes dos catro arquipélagos do Parque Nacional tomadas do comparador histórico do PNOA, con imaxes do voo americano serie B e do ano 2017. Os detalles aprécianse moito mellor abrindo a páxina do comparador no ordenador, vendo distintas partes das illas, facendo zoom, seguindo os camiños e os muros ou localizando as antigas construcións co rato, e o único que se pretende aquí é precisamente provocar a reflexión.

En Ons, aínda máis que no resto dos arquipélagos, a extensión da propia illa e a magnitude dos cambios acontecidos fai difícil incluso comezar a analizar as modificacións na paisaxe, as súas razóns e repercusións. Sirvan como exemplo estas dúas imaxes da metade sur da illa. A desaparición dos campos de cultivo, a modificación da rede de camiños, os cambios na vexetación (crecemento e plantación de árbores, uniformización da superficie hoxe en día ocupada polas matogueiras,...), son só algunhas das diferenzas máis evidentes.

Tamén en Cortegada son evidentes os cambios, a pesar de que na primeira imaxe xa levaba abandonada 50 anos, dende que no ano 1907 os seus habitantes tiveran que deixar os seus fogares para que a illa puidese ser agasallada ao rei Afonso XIII. En 1957 apréciase como existen moitas zonas onde as árbores empezan a medrar, pero hai aínda grandes claros, e as zonas arboradas non son polo xeral demasiado mestas, xa que as árbores son aínda de pequeno porte, mentres que na imaxe do 2017 vese practicamente a totalidade da illa cunha densa cuberta vexetal.

Nesta imaxe da metade norte da illa de Sálvora pódense apreciar os grandes cambios sufridos dende mediados do S.XX debidos fundamentalmente ao abandono da aldea. Os campos de cultivo que rodean a zona de casas desaparecen, así como unha parte da rede de camiños. Facendo zoom sobre distintas zonas, podemos ver tamén como desaparecen os tellados das casas, ou como medraron as árbores ao redor do lavadoiro a carón da aldea.

Para rematar tomamos estas imaxes da zona de Rodas, Muxieiro e o lago de Cíes. Nelas vese como aparecen infraestruturas novas (o peirao), desaparecen outras (a taberna do Coxo), e se dan tamén cambios moi relevantes nas dunas, antes moito menos vexetadas, e na cuberta arbórea, a mediados do S.XX case inexistente en Cíes, e hoxe en día cubrindo unha superficie moi considerable (na súa maioría con especies invasoras).

Estes xogos de comparación de imaxes teñen interese en si mesmos, pero lembrar a paisaxe pasada das illas debería servírnos sobre todo para reflexionar sobre a xestión que debemos facer destas realidades cambiantes e dos factores que as inflúen, e para pensar na paisaxe tamén cara o futuro, decidindo cal é a paisaxe que quixeríamos ver dentro doutros 100 anos. E actuar en consecuencia, porque non cabe dúbida que o que fagamos hoxe terá influencia sobre a paisaxe de mañá.

As persoas tamén formamos parte da paisaxe. Este último ano deixáronnos varias persoas que, de formas distintas, por distintas razóns e en distintos momentos, chegaron ás illas e se converteron en parte delas. Porque así o sentiron e porque contribuíron a facer delas un lugar especial. Vai por elas.